



QSR – Edycja Polska

Przegląd Socjologii Jakościowej

Tom VII, Numer 3 – Listopad 2011

Krzysztof T. Konecki
Uniwersytet Łódzki, Polska

Singleton, Marc (2010) *Yoga Body. The origin of Modern Posture Practice*.
Oxford: Oxford University Press, 262 strony

Obecne zainteresowanie jogą na Zachodzie na pewno jest jednym z motywów napisania przez Marca Singletona książki *Yoga Body. The origin of Modern Posture Practice*. Książki niezwykle ważnej, bo podważającej pewne stereotypy dotyczące pochodzenia współczesnej, uprawianej na Zachodzie hatha-jogi. Jest to znakomita analiza historyczna rozwoju współczesnej hatha-jogi, tej którą znamy na Zachodzie z bardzo popularnych szkół, reklam, wizerunku wielu celebrytów (Maddonna, Stinga, Jennifer Aniston, Gwyneth Paltrow, Ricky'ego Martina, Meg Ryan, Drew Barrymore, Reese Witherspoon, Nicole Scherzinger, Matthew McConaughey itd.). Po lekturze tej publikacji joga już nie będzie dla nas tą samą jogą, taką jaką ją postrzegaliśmy wcześniej – oryginalną hinduską praktyką duchową lub zestawem ćwiczeń fizycznych. Okazuje się bowiem, że Zachód miał silny wpływ na wytworzenie współczesnej hatha-jogi, również tej praktykowanej w Indiach. Jest ona zatem też naszym – zachodnim – modernistycznym wynalazkiem.

Joga, a szczególnie praktyka asan, stała się bardzo popularna w świecie zachodnim. Jest także potężnym biznesem. Style, pozycje hatha-jogi są często opatentowane, chronione prawami własności i podlegają franchisingowi. Sprzedaje się sprzęt do jej uprawiania, a pozycje jogi są używane w reklamach telefonów komórkowych, jogurtów i innych produktów. W roku 2008, według Singletona, tylko w USA praktykujący wydali 5,7 mld dolarów na produkty związane z uprawianiem jogi – lekcje, wakacje i inne towary związane z praktyką jogi – co stanowi w przybliżeniu połowę dochodu narodowego brutto Nepalu (2010a: 3). Również w Polsce biznes z tym związany jest bardzo rozwinięty, począwszy od szkół hatha-jogi do produkcji i sprzedaży różnych akcesoriów do jej uprawiania.

Marc Singletona interesuje głównie, jak to się stało, że joga uprawiana w świecie zachodnim w obecnej postaci niewiele przypomina jej stan z XIX wieku w kraju (wówczas brytyjskiej kolonii), z którego niejako oryginalnie pochodzi. Autor zajmuje się więc okresem pomiędzy 1896 rokiem (publikacja książki Swami Vivekanandy *Raja Yoga* krytykującej jogę skoncentrowaną na asanach) a rokiem

¹ Dane adresowe autora: Katedra Socjologii Organizacji i Zarządzania, Instytut Socjologii, wydział Ekonomiczno-Socjologiczny UŁ, ul. Rewolucji 1905r. nr 41/43, 90-214 Łódź
E-mail: konecki@uni.lodz.pl

1966 (publikacja książki B. K. S. Iyengara *Light on Yoga*, polskie wydanie *Światło Jogi*, b.d., w której przedstawiono asany i zasady ich praktyki). Był to najbardziej kreatywny okres dla wytworzenia praktyki hatha-jogi, jaką znamy dzisiaj w zachodnim świecie. W drugiej połowie XIX wieku joga odradza się w Indiach, za sprawą Vivekanandy (1883–1902). Ale nawet wówczas znane nam obecnie asany (pozycje w jodze, fizyczna strona praktyki jogi) nie występowały w jego systemie. Dla niego joga była zdobywaniem wiedzy duchowej, wiedzy o sobie i stosowaniem jej w życiu codziennym. Zarówno on, jak i inni, którzy podążali jego tropem, odrzucali fizyczną stronę jogi. Skąd zatem pochodzi współczesna joga (tzw. *anglophone, transnational yoga* [Singleton 2010a: 4]) uprawiana w świecie zachodnim?

Singleton stawia dosyć prowokacyjną i kontrowersyjną dla wielu czytelników tezę – twierdzi bowiem, że na Zachodzie w XIX wieku rozwinął się międzynarodowy ruch kultury fizycznej, który wpłynął na hinduską młodzież na przełomie XIX i XX wieku. Europa rozwinęła także quasi-religijne formy kultury fizycznej, które wpłynęły na reinterpretację jogi. Nacjonalistyczny hinduizm, który w tym czasie zaczął się rozwijać, także wpłynął na rozumienie hatha-jogi jako tradycyjnej formy praktyki fizyczno-duchowej rodem z Indii. Widać to również w bardziej współczesnych tekstach jednego z guru hatha-jogi Śri Patabhi Joise'a:

Gdyby sam rząd zrozumiał przydatność *jogasany, Surja Namaskary* i ich tradycji oraz wprowadził praktykę w placówkach oświaty jako przedmiotu obowiązkowego dla wszystkich uczniów, tak chłopców, jak i dziewcząt – co pomogłoby im wieść życie w czystości – oddałby światu wielką przysługę. Zaprawdę, Matka India byłaby wielce ukontentowana. Nigdy nie wolno nam zapominać o tym, by nieść kaganek owego boskiego światła jogicznej wiedzy, otrzymany w spadku wraz z kulturą wed i na wieki chronić jego płomień (b.d.: 71).

W Indiach rozwijała się zachodnia kultura fizyczna uzupełniona o praktykę asan, która z powrotem wróciła na Zachód i połączyła się z zachodnią „ezoteryczną gimnastyką”, która rozwijała się w Europie i USA bez wcześniejszego kontaktu z hinduską tradycją jogi. „Obecna praktyka jogi opartej na pozycjach (*posture-based yoga*) jest rezultatem dialogicznej wymiany pomiędzy parareligijnymi, modernistycznymi technikami kultury ciała rozwijanymi na Zachodzie i różnymi dyskursami «współczesnej» jogi hinduskiej, która wyłoniła się z okresu działalności Vivekanandy. Chociaż zwyczajowo odwołuje się do tradycji hinduskiej hatha-jogi, to jednak współczesna joga oparta na pozycjach nie może faktycznie być uważana za następczynię tej tradycji” (Singleton 2010a: 5, tłum. własne).

Bardzo istotnym wkładem Singletona są jego uważne studia literatury i materiałów dotyczącej jogi z początku XX wieku. Otóż w zasobach Biblioteki Oxfordzkiej i w Oddziale Hinduskim Biblioteki Brytyjskiej temat asan i hatha-jogi nie występował w podręcznikach jogi. Te same wnioski wyniknęły z przeglądu literatury amerykańskiej do roku 1930. Dopiero po drugiej wojnie światowej popularne anglojęzyczne podręczniki jogi zaczęły bardzo akcentować pozycje jogi, czego wcześniej nie było (Singleton 2010a: 5–6).

Asany w podręcznikach anglojęzycznych były porównywane do gimnastyki. Znane schematy interpretacji ruchów ciała umożliwiały inkorporację jogi do zachodniej kultury fizycznej. Filozoficzne ramy jogi zostały wyparte przez

modernistyczny dyskurs zdrowia i fitnessu. Analiza podręczników gimnastyki pozwala przypuszczać, że anglojęzyczni autorzy podręczników jogi wpisali współczesny dorobek kultury fizycznej w ortodoksję praktyki hatha-jogi i odrzucili te części, które trudno było połączyć z wyłaniającym się dyskursem zdrowia i fitnessu (Singleton 2010a: 7). Z tezą tą można się zgodzić nawet w odniesieniu do popularyzatorskich podręczników B. K. S. Iyengara, który raczej unika odniesień jogi do praktyk oczyszczania organizmu (*satkarmy*) i tradycyjnych praktyk ascetycznych jogi (*tapas*), gdzie pojęcie ascezy, w klasycznym sensie tego słowa, w ogóle nie jest użyte (zob. Iyengar b.d.: 23–24).

Szczególny wpływ na rozwój hatha-jogi miała tutaj gimnastyka skandynawska wywodząca się od P. H. Linga, nauczanie kulturystyki E. Sandowa i metody nauczania kultury fizycznej przez YMCA (również w Indiach). Należy tutaj wspomnieć, że Pehr Ling pobierał także nauki sztuk walki i masażu chińskiego od swego przyjaciela „Minga”. Widać wyraźnie, że świat międzynarodowej kultury fizycznej przenikał się z innymi tradycjami, zarówno kultury ciała, jak i tradycji filozoficznych. Przenikanie się świata hinduskiej jogi z światem zachodniej kultury fizycznej jest ewidentnie udowodnione przez analizy Singletona. Pomiędzy zwolennikami różnych wątków tej wymieszanej tradycji toczą się spory. Arena wyłania się na temat interpretacji spuścizny jednego z głównych, wczesnych guru współczesnej hatha-jogi – T. Krishnamacharyi (1888–1989). Walka toczy się o to, kto reprezentuje czysty system praktyki jogi (*orthopraxy*). Trzech najważniejszych uczniów Krishnamacharyi pobierających nauki w Pałacu w Mysore to: Śri K. Pattabhi Jois, B. N. S. Iyengar i T. R. S. Sharma. Innym uczniem sławnym na Zachodzie, najpopularniejszym propagatorem hatha-jogi w Polsce, jest B. K. S. Iyengar (Singleton 2010a: 9; zob. także Iyengar b.d.). Joga, według Singletona, jest anglojęzycznym fenomenem kulturowym, powstałym na skutek dialogicznej relacji pomiędzy Indiami i Zachodem za pośrednictwem języka angielskiego, dlatego też nazywa to zjawisko „transnarodową, anglojęzyczną jogą” (*transnational anglophone yoga*) (2010a: 10).

Fenomen jogi opisywany przez Singletona nie powinien być analizowany z punktu widzenia bliskości lub oddalenia od tak zwanych oryginalnych korzeni jogi. Poszukiwanie w klasycznych księgach Yajur lub Rg Vedas gimnastycznych pozycji hatha-jogi jest nieuzasadnione z historycznego i filologicznego punktu widzenia.

Jednakże K. Pattabhi Jois, opisując zestaw asan zwanych *surja namaskara*, szuka ich korzeni w starożytnych Indiach (b.d.: 63–64), chociaż z filologicznego i historycznego punktu widzenia trudno znaleźć dowody na opis tego zestawu pozycji w klasycznych tekstach. Współczesna joga powinna być, według Singletona, analizowana raczej w jej własnych terminach niż poprzez podobieństwo do jakiejś tradycyjnej hinduskiej praktyki (2010a: 14). Joga pochodząca z Indii przeszła na Zachodzie wiele transformacji, podobnie – z powodu wpływów świata zachodniego i modernistycznej filozofii – było w samych Indiach na przestrzeni ostatnich 150 lat.

W świecie hatha-jogi występuje także arena, która dotyczy sporu o pochodzenie pozycji praktykowanych w jodze współczesnej. Singleton powołuje się na książkę Normana Sjomana *The Yoga Tradition of the Mysore Palace* z 1996 roku, w której autor sugeruje, że „ojciec chrzestny” współczesnej hatha-jogi T. Krishnamacharya rozwinął swój system asan na podstawie tradycji gimnastycznej panującej w Pałacu Mysore, gdzie przebywał i nauczał. Sjoman

porównywał pozycje jogi, nauczone przez uczniów Krishnamacharyi – B. K. S. Iyengara i K. Pattabhi Joisa, z tymi, które znajdowały się w podręczniku ćwiczeń w bibliotece pałacu i okazało się, że są one podobne. Praca Sjomana albo była ignorowana, albo spotykała się z ostrą krytyką zwolenników poszukiwania pochodzenia asan w starożytnych Indiach, bowiem burzyła system założeń o pochodzeniu współczesnej hatha-jogi.

Dlaczego obecnie taką wagę przywiązuje się do praktyki asan? Otóż w latach pięćdziesiątych poprzedniego wieku publikowano praktyczne podręczniki, które były współczesną zsekularyzowaną i zmedykalizowaną wersją jogi. Łączono ją także ze sportem i ćwiczeniami fizycznymi. Lata sześćdziesiąte w USA, wraz z rewolucją młodzieżową, popularyzowały filozofie hinduskie, w tym jogę, w telewizji ukazywały się programy takie jak „Yoga for Health”. Zbliżenie jogi do ruchu New Age także miało duże znaczenie w jej popularyzacji. Jest to ponowne odkrycie związków jogi z XIX-wiecznym ezoteryzmem. W latach dziewięćdziesiątych poprzedniego stulecia joga stała się komercyjnym przedsięwzięciem w wielu zachodnich krajach. Nastąpiło jej utowarowienie i komercjalizacja.

Poszukiwanie pozycji asan w starożytnych tekstach lub wizerunkach budzi kontrowersje. Nie można udowodnić, że pozycje, które znamy dzisiaj, były praktykowane w starożytnych Indiach. Być może odczytywanie starożytnych tekstów i wizerunków jest wczytaniem naszej perspektywy praktyk jogi w starożytne teksty.

Niezwykle ważna jest analiza XIX-wiecznych dzieł hinduskich praktyków dotyczących jogi. Joga oparta na praktyce asan była przez nich odrzucana i krytykowana i dlatego w tym czasie w angielskojęzycznych książkach o jodze opisy praktyki asan były nieobecne. Jogini w XIX wieku byli przedstawiani raczej jako przedstawiciele sztuki akrobatycznej, wodewilu niż tradycyjnej, hinduskiej praktyki duchowej. Sztuka akrobatyczna, którą dla zachodnich widzów przypominały asany, mogła być przyjęta na Zachodzie, bowiem istniała tutaj tradycja akrobatyki związanej z wygięciami ciała, jakie reprezentowali także hinduscy jogini. Topos akrobatyki jako rozrywki był głęboko zakorzeniony w zachodniej świadomości. Niektóre pozycje przedstawiane na fotografiach przez Thomasa Dwighta w *Scribner Magazine* (wydanie z kwietnia 1889 roku) do złudzenia przypominają asany przedstawiane przez Iyengara w jego książce z 1966 roku – *Light on Yoga* (zob. Singleton 2010a: 58–64). Należy dodać, że popularne przedstawienia jogi i joginów w XIX i na początku XX wieku nie były zbyt pozytywne, przedstawiano ich jako wałęsających się, brudnych, niewykształconych i żebrzących ascetów. Podobnie postrzegali ich ówczesna elita hinduska (Singleton 2010a: 69). Rzutowało to na negatywne postrzeganie praktyki wykonywania asan.

Krytyczne wobec hatha-jogi postawy były szczególnie widoczne w pracy *Raja Yoga* opublikowanej przez Swami Vivekanandę w 1896 roku. Według niego praktyka hatha-jogi (asan) jest bardzo trudna i nie można się jej szybko nauczyć. Nie prowadzi ona także do duchowego rozwoju (za Singleton 2010a: 71). *Raja joga* jest dla niego prawdziwą jogą, proste fizyczne ćwiczenia hatha-jogi prawdziwą jogą nie są. Dla niego „wiedza jest siłą” (*knowledge is power*). Singleton twierdzi, że to założenie pochodzi z retoryki Amerykańskiej Nowej Myśli (*American New Thought*) (2010a: 71). Christian Science New Thought powstała w Nowej Anglii w latach osiemdziesiątych XIX wieku jako paraprotestancki ruch, w którym głoszono wrodzoną boskość jaźni i siłę pozytywnego myślenia

w uaktualnieniu boskości w świecie, prowadzącą w konsekwencji do bogactwa i zdrowia jednostki. Uważano zatem, że joga to wieloletnie i egzotyczne repozytorium tej ponownie odkrytej prawdy. Podręczniki jogi były wypełnione reklamami książek Amerykańskiej Nowej Myśli, a w książkach Amerykańskiej Nowej Myśli pojawiały się reklamy podręczników jogi. Praca Vivekanandy *Raja Yoga* także była wypełniona inspiracjami pochodzącymi z metafizyki Nowej Myśli. Ponadto Y. Ramacharaka w *Hatha Yoga* również odnosił się do tego sposobu myślenia. Jeśli wyślemy pozytywną myśl do określonej części ciała, możemy się wyleczyć z choroby (Singleton 2010a: 130–131). Autosugestia i afirmacje stanowią tutaj niezwykle ważny element pracy z umysłem. Wysyłanie sygnałów do ciała jest połączone z pracą nad ciałem.

Innym powodem odrzucenia skojarzeń jogi z hatha-jogą – w tym czasie – był negatywny wizerunek joginów i na zachodzie, i w Indiach jako najemników wojskowych oraz tych, którzy w XVIII wieku pobierali opłaty za ochronę od podróżujących. Postrzegano ich także jako żebraków lub akrobatów dostarczających taniej publicznej rozrywki.

Dopiero włączenie praktyki asan do hinduskiego dyskursu nacjonalistycznego zmieniło sytuację. Elita hinduska chciała wykształcić zdrowe pokolenia swojej inteligencji i początkowo używała do tego gimnastyki zachodniej. Stopniowo włączono praktyki asan do tradycyjnej hinduskiej kultury fizycznej, która stała się kulturalną polityką dla wielu patriotycznie nastawionych Hindusów. Próbowano przewyciężyć wizerunek Hindusa jako słabego fizycznie człowieka. Zarówno w Indiach, jak i w Europie w tym czasie modernistyczna kultura fizyczna była w centrum zainteresowań ruchu eugeniki, popularny był także darwinizm społeczny. Zgodnie z zasadami eugeniki sądzono, że rozwój fizyczny jednostki dzięki ćwiczeniom ciała wpływa na następną generację poprzez możliwość dziedziczenia przez dzieci na przykład osiągniętej przez ćwiczenia siły fizycznej ojca. Nacjonalizm hinduski inkorporował idee rozwoju kultury fizycznej oraz eugeniki i połączył je z praktyką jogi. W ten sposób można było przekształcić wizerunek joginów z „ukrytych agentów terroryzmu” (wg Brytyjczyków) w bojowników walczących o wolność Indii (wg hinduskich patriotów). Wędrujący patrioci często nauczali sztuk walki pod przykrywką jogi, by uniknąć aresztowania (Singleton 2010a: 103–104)². Joga rozwijała się ciągle, łącząc różne wątki i tradycje: gimnastyki, sztuk walki i asan z tradycji hinduskiej. Na początku poprzedniego wieku była w ciągłej zmianie i fluktuacji. Jednym z tropów tego dyskursu (*Indian System* wg K. Rammamurtiego) było to, że podkreślano korzenie hinduskie wielu ćwiczeń fizycznych, ale także i sportów, takich jak hokej, krykiet, tenis, bilard i boks. Nawet ten nowy nacjonalistyczny system treningu siły fizycznej nazywano jogizmem (Singleton 2010a: 108). Chciano też odrzucić brytyjską gimnastykę, bowiem była to część kultury fizycznej kolonizatorów. Zmieniano stopniowo postawy wykształconego społeczeństwa hinduskiego, które do tej pory uważało, że ćwiczenia fizyczne są dla analfabetów, a nie dla wykształconych Hindusów (Singleton 2010a: 111).

Ciekawe są również stwierdzenia autora o wpływie kobiecej kultury fizycznej na popularność hatha-jogi. Otóż kultura ta opierała się na wykonywaniu pozycji eksponujących estetyczne aspekty ciała ludzkiego oraz na pozycjach rozciągających ciało i ukazujących jego elastyczność i gibkość. Pozycje hatha-

² To ukryte nauczanie sztuk walki przypomina historię brazylijskiej capoeiry, która również rozwijała się pod przykrywką tańca.

jogi były niezwykle zbliżone do pozycji gimnastyki kobiecej, co ułatwiło ich połączenie oraz popularyzację fizycznej hatha-jogi. Ezoteryczny taniec François Delsarte (1811–1871) akcentujący koordynację głosu i oddechu, a także gestów ciała zdobył dużą popularność w Europie i USA. W systemie tym, dopracowanym później przez Genevieve Stebbins, każdej funkcji duchowej odpowiada określona funkcja ciała. Mamy tutaj do czynienia z propozycją ucieleśnionej duchowości (Singleton 2010a: 144–146).

Obecna hatha-joga przypomina ćwiczenia gimnastyczne przygotowywane specjalnie dla kobiet w pierwszej połowie XX wieku. Ćwiczenia opracowane na przykład przez Cajzoran Ali opierały się na pewnym systemie rozumienia działania ciała ludzkiego, gdzie określone gruczoły w ciele człowieka odpowiadają za harmonię kontaktu z Bogiem, który właściwie rezyduje w jednostce. Duchowość obecna była w gimnastyce kobiecej zdecydowanie wcześniej niż powiązano ją z jogą tak, jak na przykład ma to obecnie miejsce w ruchu New Age (Singleton 2010a: 148–149).

Bardzo ważnym elementem popularyzacji obecnej hatha-jogi była możliwość wizualnej reprodukcji pozycji jogi i ich instruktażu. Rozwój fotografii, względnie niska cena i możliwości jej drukowania w podręcznikach jogi i popularnych czasopismach jest ważnym elementem technologicznym przyczyniającym się do rozwoju społecznego świata jogi we współczesnej cywilizacji. Współczesna joga opiera się na realizmie fotograficznym, co spowodowało zmniejszenie zainteresowania aspektami tradycyjnej ezoterycznej jogi.

Singleton cytuje tutaj poglądy Johna Putza z pracy *Photography and Body*. Fotografia jest niejako kontynuacją empirycznie zorientowanego oświecenia, które akcentowało sensoryczne badanie i rozumienie świata. Fotografia była właśnie takim narzędziem bezosobowego i nieemocjonalnego, obiektywnego sposobu transmisji wiedzy. Fotografia zmieniła także status ciała jednostki – którego ta jest bardziej samoświadoma, może je sama obserwować – w społeczeństwie. Być może było to także wyrazem samoświadomości klasy średniej. Fotografie były też używane przez etnologów (np. brytyjskich z polecenia rządu), by poznawać i dokumentować różne rasy ludzkie oraz je klasyfikować. Niektórzy uważali, że było to czynione, by pokazać wyższość europejskiej rasy białej. Fotografia była zatem narzędziem kontroli i władzy nad skolonizowanym „innym”. Dotyczyło to także przedstawień Indii na fotografiach podróżników i dziennikarzy. Tradycyjni, wędrujący jogini pod koniec XIX i na początku XX wieku nie byli pokazywani na fotografiach zbyt pozytywnie.

Oprócz wyszczególnienia takich funkcji fotografii, można dodać jeszcze tą, która nas najbardziej tutaj interesuje, to jest transmisję wiedzy o hatha-jodze i możliwość instruktażu wizualnego. Już w latach dwudziestych poprzedniego wieku mamy dokładne fotografie asan wykonywanych przez hinduskich joginów. Fotografia i jej rozwój pozwoliły, według Singletona, nie na kontynuację tradycji hatha-jogi, ale raczej na zerwanie z nią (2010a: 167). Fotografia spowodowała epistemologiczne zerwanie z tradycją, bowiem nastąpiła koncentracja na cielesności (asanach) oraz zmniejszyło się zainteresowanie wiedzą ezoteryczną. „Subtelna” hatha-joga, która była jeszcze prezentowana w tradycyjnej sztuce hinduskiej, na przykład z anatomicznymi obrazami joginów przedstawiającymi miejsca położenia czakr, połączeń i kanałów przepływu energii (*nadis*), znika na realistycznych fotografiach przedstawiających praktykę asan (Singleton 2010a: 170–171). Jogiczne ciało przemieszcza się z conceptualnego, heurystycznego,

tantrycznego istnienia do postrzeganego, obiektywnego, empirycznego i realistycznego ciała już współczesnej hatha-jogi.

Głównym odpowiedzialnym za kształt obecnej jogi na zachodzie jest jej wielki hinduski popularyzator i nauczyciel T. Krishnamacharya. Przebywając przez 20 lat w Pałacu Mysore (Indie), gdzie popierał go panujący tam maharadża (Maharaja Krisharaja Wodeyar IV), opracował system jogi, którego główną cechą była rygorystyczna (często akrobatyczna) seria asan, ułożonych do wykonania w określonej sekwencji. Ten okres nauczania wpłynął najbardziej na jego uczniów, w pierwszej kolejności na Śri K. Pattabhi Joisa, a następnie na B. K. S. Iyengara, który zmodyfikował trochę system Krishnamacharyi, zmniejszając liczbę akrobatycznych elementów. Po opuszczeniu Mysore Krishnamacharya nadal nauczał jogi, ale nie było już wtedy w jego systemie nacisku na uciążliwe akrobatyczne elementy (co widać u jego uczniów z tego okresu, np. u jego syna T. K. V. Desikachara i A. G. Mohana), jak ma to miejsce w nauczaniu Pattabhi Joisa.

Już wówczas w Pałacu Mysore postanowiono propagować tradycyjne hinduskie sporty oraz kulturę fizyczną, w tym asany. Nauczano tam także europejskiego stylu gimnastyki. Styl nauczania Krishnamacharyi był odwołaniem się do kultury Indii i jej tradycji. Tam też powstał cykl asan zwanych *suryanamaskara* (powitanie słońca), który według Pattabhi Joisa pochodzi z świętych ksiąg Vedy, co jest trudne do udowodnienia. Singleton przyjmuje, że ten cykl ćwiczeń powstał właśnie w okresie nauczania przez Krishnamacharyię w Mysore (2010a: 180, 221–222).

Ciekawe są zagubione ślady pochodzenia asan i ich sekwencji. Otóż podobno pochodzą one ze starej księgi *Yoga Kurunta*. Jednak nikt nie widział tej księgi poza Krishnamacharyią. Księga zaginęła. Być może nigdy nie istniała, a powoływanie się na nią służy legitymizacji tradycji. Podobnie trudno jest potwierdzić źródła współczesnej hatha-jogi (systemu *Ashtanga jogi*) w sutrach Patandżalego, który uchodzi za twórcę/egzegetę całego systemu hatha-jogi. Jest to raczej wpisywanie interpretacji z dzisiejszej perspektywy w klasyczne teksty hinduskie, twierdzi Singleton. Tłumaczenia różnych klasycznych tekstów zwykle oddawały ducha czasu, w którym tłumaczenie było dokonywane. Tak też było z jogą i jej klasycznymi tekstami w Indiach XIX- i XX-wiecznych oraz w translacjach dokonywanych na Zachodzie. Tłumaczenia są dokonywane zgodnie z pewną „ramą wierzeń i przekonań” (*belief framework*), która jest pewnym zestawem osobistych, społecznych i kulturowych założeń, poprzez który jednostka odczytuje swój świat. Interpretacje jogi i praktyki asan są translacjami tradycji z punktu widzenia współczesności i tak się właśnie działo, według Singleтона, z jogą w ostatnich 150 latach (Singleton, 2010b). Poszukiwania medycznych i naukowych uzasadnień dla korzyści płynących z praktyki jogi są przykładem zastosowania „ramy wierzeń” z danego czasu historycznego.

Należy też podkreślić, że we współczesnej jodze została prawie całkowicie wykreślona pochodząca z tradycji hatha-jogi seria technik *satkarmy* (tzw. oczyszczeń, czyli oczyszczanie żołądka przez polykanie sznurka, specjalna forma lewatywy, oczyszczanie nosa wodą, wpatrywanie się w światło świecy do momentu łzawienia, by oczyścić oczy, masowanie brzucha, wydychanie powietrza poprzez skurcze mięśni brzucha). Warte podkreślenia jest, że nazwa *Ashtanga Winjasa* została po raz pierwszy użyta po przybyciu pierwszych amerykańskich studentów do Indii w latach siedemdziesiątych. Wcześniej Pattabhi Jois nazywał swe lekcje nauczaniem asan.

Praktyka jogi nie była sztywnym systemem. Krishnamacharya często wymyślał modyfikacje asan lub przystosowywał je do praktykujących jednostek. Praktyka jogi, według tego mistrza, musi być dostosowana do okresu, miejsca i specyficznych wymogów danej jednostki (za Singleton 2010a: 188). Akrobatyczna i sztywna wersja powtarzalnych sekwencji (*winjasy*) w wersji hatha-jogi reprezentowanej przez Pattabhi Joise'a jest zatem jedną z wersji systemu jogi, którego nauczał Krishnamacharya. Należy podkreślić, że dynamiczne i szybkie przejścia pomiędzy winjasami, które trwają do pięciu oddechów w systemie Pattabhi Joise'a, pochodzą z okresu kiedy Krishnamacharya propagował hatha-jogę i jego uczniowie dawali dynamiczne pokazy jogi z akrobatycznymi i najbardziej wymyślnymi asanami. Pokazy te odbywały się dla gości maharadży zarówno w Pałacu Mysore, jak i później, w innych miejscach, również w latach trzydziestych podczas wędrowki propagandowej Krishnamacharyi po południowych Indiach, nakazanej przez maharadżę.

Na pewno nauczanie Krishnamacharyi było skoncentrowane na fizycznej stronie jogi (asanach), co też wywoływało krytykę jego systemu. Singleton uważa, że system Krishnamacharyi jest „syntetycznym odrodzeniem rdzennych ćwiczeń fizycznych (asan jogi i innych również) wewnątrz zachodniego systemu fizycznej edukacji w późnych kolonialnych Indiach” (2010a: 198, tłum. własne). Krishnamacharya, rozpoczynając nauczanie w Mysore, odziedziczył tam salę ćwiczeń (*yogaśala*) razem z zachodnim wyposażeniem (np. liny do wspinaczki). Przyrządy te zostały przez niego w tej fazie wykorzystane do ćwiczeń fizycznych. Później odszedł od używania drogiego sprzętu gimnastycznego i prowadził ćwiczenia bez pomocy przyrządów. Wiele asan, które wprowadził, było podobnych do ćwiczeń stosowanych w systemie duńskiej gimnastyki Nielsa Bukha (1888–1950) (Singleton 2010a: 200). W tym czasie asany były pragmatycznie wprowadzane do gimnastycznego systemu nauczania. Sekwencja *suryanamaskara* (zawierająca skłony i ćwiczenia przypominające pompki) może być potraktowana jako współczesne, fizycznie zorientowane wykonanie dawnej praktyki pokłonów do słońca (Singleton 2010a: 206). Współczesny renesans jogi jawi się zatem jako świadoma programowa modernizacja tradycji.

Powstanie współczesnej kultury fizycznej na pewno jest związane z krzyżowaniem się i przecięciami – w przeszłości – granic wielu światów i trendów intelektualnych: parareligijnej duchowości, zachodniej ezoteryki, świata medycyny, ochrony zdrowia i higieny, chiropraktyki, osteopatii i innych praktyk nad ciałem, psychoterapii skoncentrowanej na ciele, współczesnego odrodzenia hinduizmu, społeczno-politycznego odrodzenia Indii i tym podobnych. Te światy i zjawiska w nich zachodzące wpłynęły z kolei na powstanie współczesnej hatha-jogi w społeczeństwach zachodnich. Krytyka współczesnej jogi uprawianej na Zachodzie, wskazująca, że pozbawiona jest ona duchowych elementów, często nie uwzględnia faktu, że tak zwana tradycyjna joga, z której obecnie się czerpie, powstała dopiero na przełomie XIX i XX wieku. Krytykowanie zaś hatha-jogi jako fitnessu nie uwzględnia często faktu, że fizyczny trening może być traktowany jako praktyka duchowa, co miało miejsce zarówno na Zachodzie, jak i w Indiach. Nie może dziwić w tym kontekście rozwoju historycznego hatha-jogi fakt, że dzisiaj przez wielu jest ona uważana za sport, a Bikram Choudhury, który organizuje mistrzostwa jogi w wykonywaniu asan, próbuje wynegocjować wejście jogi do igrzysk olimpijskich w Londynie.

Podsumowując krótkie przedstawienie głównych tez pracy, należy podkreślić, że Singleton do swej analizy używa źródeł pierwotnych, którymi są

podręczniki jogi lub akademickie tłumaczenia i studia nad klasycznymi tekstami. Naukowe teksty są tutaj traktowane także jako materiały do analizy. Są one historycznie usytuowane i stanowią raczej interpretacje jogi niż dzieła oddające jej istotę.

Przedstawiana książka jest niezwykle ważna dla wszystkich zainteresowanych jogą współczesną, a szczególnie hatha-jogą. Rozbija ona stereotypy dotyczące pochodzenia tej praktyki (a szczególnie pochodzenia pozycji w ćwiczeniach jogi). Pokazuje niezwykle skomplikowanie wzajemnych przepływów inspiracji z Zachodu na Wschód. Proste wytłumaczenie pochodzenia współczesnej transnarodowej jogi jako pochodzącej ze starej tradycji hinduskiej wydaje się nie do utrzymania. Zachód także kształtował współczesną jogę i wpływał na kulturę fizyczną XIX- i XX-wiecznych Indii. Dialogiczna transmisja informacji, wiedzy o praktyce fizycznej i duchowej wytworzyła zatem współczesną hatha-jogę.

Można mieć jednak także zastrzeżenia do wyводу Singletona. Zarzuca on innym włączanie współczesnej perspektywy praktyki hatha-jogi do interpretacji tekstów i wizerunków hatha-jogi w starożytnych dokumentach. Jednak sam tak czyni, wprowadzając na przykład kontekst interpretacyjny kultury fizycznej do rozumienia współczesnej hatha-jogi. Jeśli niektórzy abstrahują od tego kontekstu to mogą widzieć hatha-jogę w kontekście starożytnej filozofii według Pantandżalego, ewentualnie w kontekście religii hinduizmu. Vivekananda na początku XX wieku nie wiązał przecież praktyki asan z kulturą fizyczną, pisał raczej o czystości umysłu, nieśmiertelności jaźni, poznawaniu i wyzwoleniu, niż o ćwiczeniach fizycznych. To co czyni Singleton, jest spekulatywnym szukaniem związków pomiędzy dyskursami i kontekstami wytwarzania wiedzy. Widać to szczególnie, gdy porównuje asany K. Rammamurtiego, który odrzucając zachodnie idee i akcentując „starożytną edukację ashramu”, a także „współzawodnictwo i elegancję” i „męskość”, w tych dwóch ostatnich cechach przypomina Singletonowi system edukacji nakierowany na militarną dyscyplinę publicznych szkół XIX-wiecznej Anglii. Jest to jednak tylko podobieństwo, brak tutaj ugruntowania występowania tych związków w danych empirycznych, by móc stwierdzić, że jest tutaj głębsza relacja. Efekty tej spekulacji opartej na podobieństwach i skojarzeniach są niezwykle ciekawe, a konkluzje z nich płynące mogą dla jednych być kontrowersyjne, a dla innych odkrywcze i zmieniające perspektywę postrzegania współczesnej hatha-jogi.

Bibliografia

Iyengar, B.K.S. (b.d.) *Światło jogi*. Warszawa: Virya.

Pattabhi Joise, Śri (b.d.) *Joga Mala*. Warszawa: Virya / Akademia Hatha Jogi.

Singleton, Marc (2010a) *Yoga Body. The origin of Modern Posture Practice*. Oxford: Oxford University.

----- (2010b) "Translations, Belief Frameworks and Modern Yoga Practice" *The magazine of yoga*, Rozmowę przeprowadziła Susan Maier-Moul. Dostęp 4 września 2011.

(<http://themagazineofyoga.com/blog/2010/10/12/conversation-mark-singleton>).

Cytowanie

Konecki T., Krzysztof (2011) "Singleton, Marc (2010) *Yoga Body. The origin of Modern Posture Practice*. Oxford: Oxford University Press, 262 strony.". *Przegląd Socjologii Jakościowej*, Tom VII Numer 3 Pobrany Miesiąc, Rok (http://www.qualitativesociologyreview.org /PL/archive_pl.php).